

Gülnarə Sadıqova, ADPU-nun nəzdində Azərbaycan Pedaqoji Kollecinin müəllimi

Tarixi faktlar sübut edir ki, "Böyük Ermənistan" xəyalları ilə yaşayan ermənilər öz arzularını həyata keçirmək üçün müxtəlif vasitələrə əl atıblar. Bu məqsədlə öz xarici həvəskarların köməyi ilə bədxah qonşularımız türk-müsəlmanlara qarşı qətləmlər, soyqırımlar törədiblər.

Ermənilərin Qafqaza gəlişi XIX əsrin əvvəllərinə təsadüf edir. Rusiya imperiyasının bu torpaqları işğal etməsi ilə proses həyata keçirilməyə başladı. Ermənilərin tarixi Azərbaycan torpaqlarına, xüsusilə də Qarabağ bölgəsinə yerləşdirilməsi gələcəkdə onların mərkəzi planlarının həyata keçirilməsi üçün zəmin idi. 1804-1813 və 1826-1828-ci illərdə Rusiya ilə Qacarlar arasında baş verən müharibələrin gedişində, eləcə də sonralar ermənilərin kütləvi surətdə Şimali Azərbaycana, xüsusilə də Qarabağa köçürülməsi ilə onların sayı burada artmağa başlamışdı.

1828-ci il Türkmənçay müqaviləsi Rusiya və Qacarlar arasında tarixi Azərbaycan torpaqlarının iki hissəyə parçalanması ilə nəticələndi. Müqavilənin şərtlərindən birinə görə, Qafqaz ərazisinə xristian əhəlinin köçürülməsi nəzərdə tutuldu. Türkmənçay və Rusiya ilə Osmanlı arasında imzalanan Ədirne müqavilələrindən sonra Rusiya imperiyası öz müstəmləkəçilik siyasətinin həyata keçirilməsi istiqamətində regionda xristianların sayının artırılmasını zəruri sayırdı. Belə ki, köçürmə siyasəti ilə imperiya özünə dayağ yaradırdı. Qeyd edək ki, XIX əsrin əvvəllərində başlayan proses fasilələrlə XX əsrin əvvəllərinə qədər davam etdirilmişdi.

XIX əsrin II yarısından Qafqazda iqtisadi məsələlər ilə məşğul olan və bu sahədə tədqiqatlar aparən N.N.Şavrov Rusiya imperiyasının Qafqazı işğal etməsini yazır və buraya qeyri-müsəlmanların köçürülməsini qeyd edirdi: "Biz müstəmləkəçilik fəaliyyətimizə Qafqaza rus əhəlisinin deyil, özge xalqların köçürülməsindən başladığımız. Vətəndə arzu edilməz ünsürlər sayılan bu kolonistlərdən Tiflis və Yelizavetpol quberniyalarında koloniyalar yaradıq. Onlara ən yaxşı torpaqlar ayrıldı və müxtəlif imtiyazlar verildi".

Daha sonra Şavrov yazırdı: "1828-1830-cu illər müharibəsi bitdikdən sonra biz 40 mindən çox İran və 84 min Türkiyə ermənisini köçürərək, onları demək olar ki, ermənilər yaşamayan Yelizavetpol və İrəvan quberniyalarına, Tiflis, Borçalı, Axalsix, Axalkələk qəzalarının ən yaxşı dövlət torpaqlarında yerləşdirdik. Onların məskunlaşması üçün 200.000 desyatından çox xəzine torpağı ayrılıb və habelə bu

44 günlük zəfər və ya...

Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə tarixi yanaşma

məqsədlə müsəlmanlardan 2 milyon manatlıqdan çox xüsusi sahəlik torpağı satın alınmışdı. Həmin ermənilər Yelizavetpol quberniyasının dağlıq hissəsi (Qarabağın dağlıq hissəsi nəzərdə tutulur) və Göyçə gölünün sahillərində məskunlaşdırıldılar. Bunu da nəzərə almaq lazımdır ki, rəsmi olaraq köçürülən 124 min ermənidən başqa, buraya qeyri-rəsmi köçənlərlə birlikdə onların sayı 200 min nəfərdən çoxdur." Faktdan göründüyü kimi, ermənilərin bu torpaqlarda məskunlaşdırılması və onlara ən yaxşı torpaqların verilməsi nəticəsində yerli türk-müsəlmanların hüquqları da pozulmuş sayılırdı.

Ermənilərin Cənubi Qafqaza köçürülməsi XX əsrin əvvəllərində davam etdirildi. 1896-1908-ci ilə qədər 13 il ərzində bura 400 min nəfər erməni köçürülmüşdü. Şavrovun qeydlərinə görə, 1896-cı ildə regionda sayı 900 min nəfər olan ermənilərin sayı artıq 1908-ci ildə 1 milyon 300 min nəfər idi və onların 1 milyon nəfəri bölgənin yerli sakini olmayıb, Rusiya imperiyası tərəfindən köçürülmüşdü. Bütün bu proses xüsusilə Qarabağın dağlıq hissəsində əhəlinin say tərkibinə, ictimai-siyasi vəziyyətə təsir göstərmiş və ermənilərin mərkəzi xülyalarının planlı şəkildə həyata keçirilməsinə zəmin yaratmışdı. Bu işdə ermənilərin terrorçu "Daşnaksütyun" partiyası canla-başla iştirak edirdi. Əz planlarını həyata keçirmək üçün ermənilər etnik təmizləmə adı altında ən dəhşətli üsullara - qətləmlərə belə əl atırdılar. Ümumiyyətlə, ermənilərin Azərbaycanlılara qarşı həyata keçirdiyi etnik təmizləmə siyasətini bir neçə mərhələyə bölmək olar. I mərhələ 1905-1906-cı illərdə baş verib. II mərhələ 1918-1920-ci, III mərhələ 1948-1953-cü, IV mərhələ isə 1988-1991-ci illəri əhatə edir.

XIX əsrin II yarısından başlayaraq, Azərbaycanı kapitalist müstəmləkəçilik siyasətində neft sultanatı sayılan Bakı iri sənaye şəhərinə çevrilmişdi. Bakıdakı əhəlinin demokratiya vəziyyətinə təsir göstərmək niyyətində olan Rusiya imperiyası rusların, ermənilərin və digərlərin köçürülməsi ilə buranı beynəlmiləl şəhərə çevirmək istəyirdi. Erməni millətçiləri 1905-1906-cı illərdə imperiyanın yaratdığı şəraitdən və "dənizdən dənizə Böyük Ermənistan" xülyasından ilhamlanaraq, İrəvan, Gəncə quberniyalarından yerli müsəlmanlara qarşı terror aktlarını həyata keçirirdilər. Bunun nəticəsi olaraq, bu illərdə 200-dən artıq yaşayış məntəqəsi məhv edilmiş, dinc müsəlmanlar əman-sızcasına qətlə yetirilmişdi. Bu qanlı hadisələr dinc müsəlmanlara qarşı ermənilərin öz mənfur məqsədləri uğrunda həyata keçirdiyi kütləvi qətləmlərin başlanğıcı idi. 1917-ci ildə Rusiyada baş vermiş oktyabr çevrilişindən sonra ermənilərin "əl-qulu açıldı" desək, yanlışdır. Belə ki, onlar öz məqsədlərinin reallaşdırılmasını bolşeviklərin dəstəyi altında həyata keçirməyə başladılar. Bunun nəticəsi olaraq, 1918-ci ilin mart

ayının sonlarından başlayaraq, erməni-bolşevik birləşmələri yerli dinc müsəlmanlara qarşı soyqırımlar təşkil etdilər. Martın 29-dan başlayaraq, 3 gün müddətində onlar təkə Bakıda 15 min müsəlman türkünə amansızlıqla qətlə yetirdilər. Ermənilərin törətdikləri soyqırım aprel-may aylarında Şamaxıda, Qubada, Ağsuda, Lənkəranda, Səlyanda davam etdirilir və 50 min nəfərdən artıq dinc müsəlmanı vəhşicəsinə qətlə yetirir.

1918-ci ildə öz müstəqilliyini elan edən Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti erməni millətçilərinin torpaq iddiaları ilə qarşılaşdı. Öz mərkəzi niyyətlərini planlı və qəddar şəkildə həyata keçirən ermənilər 1918-ci ildə Azərbaycanın qədim yurdu olan İrəvan xanlığı (Rusiya imperiyası dövründə İrəvan quberniyası) ərazisində 9,7 min kv.km-lik kiçik bir Ermənistan dövlətini yaratmış, sonralar isə onu genişləndirərək 29,743 min kv.km-ə çatdırdılar. Daşnak erməni hökuməti 1919-cu ilin yanvarında Qarabağla bağlı Cümhuriyyət hökumətinə qarşı ərazi iddiası irəli sürdü. Bu, Qarabağın dağlıq hissəsinin Ermənistanla birləşdirilməsi üçün ilk rəsmi cəhd idi. AXC hökuməti erməni iddiasını qəti şəkildə rədd edərək, bunun qarşısını almaq üçün əməli tədbirlər həyata keçirdi. 1915-ci ilin yanvarında Şuşa, Cabrayıl, Cavanşir və Zəngəzur qəzaları Gəncə quberniyasından ayrılaraq, mərkəzi Şuşa şəhəri olmaqla, Qarabağ general-qubernatorluğu yaradıldı. Bu dövrdə Ermənistan tərəfi Azərbaycan ərazisində qırğınlara tövərdi. Lakin buna baxmayaraq AXC hökuməti Ermənistanın Dağlıq Qarabağ ərazisi iddialarının qarşısını diplomatik yolla ala bilmişdi.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin və digər Cənubi Qafqaz respublikalarının bolşevik Rusiya tərəfindən işğalından sonra ermənilər öz iddialarından əl çəkməmiş və rəsmi Moskvanın köməkliliyi sayəsində ermənilərin köçürüldüyü Dağlıq Qarabağ 1923-cü ilin iyul ayında muxtariyyət statusu verilərək, Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti təşkil olundu. Bununla da, ermənilərin ölkəmizin ərazi bütövlüyünə qarşı gələcəkdə əsassız iddiaların baş qaldırmasına zəmin yarandı.

Ermənilərin Azərbaycanlılara qarşı qərəzli mövqeyi sovet illərində də davam edirdi. 1948-1953-cü illərdə Ermənistan SSR - Qərbi Azərbaycan torpaqlarından Azərbaycanlıların kütləvi köçürülməsi prosesi baş verdi. Bu etnik təmizləmə nəticəsində 150 minə yaxın

azərbaycanlı öz dədə-baba yurdlarından zorakılıqla çıxarılmış və Azərbaycan SSR-in Kür-Araz ovalığında məskunlaşdırılmışdı.

1985-ci ildə M.S.Qorbaçovun SSRI-yə rəhbər seçilməsi ilə qol-qanad açan ermənilər "Böyük Ermənistan" xülyasının gerçəkləşdirilməsi istiqamətində daha da fəallaşdılar. 1988-1991-ci illərdə Ermənistandan azərbaycanlıların zorla və vəhşicəsinə qovulması nəticəsində 250 min soydaşımız öz-dədə baba yurdlarından didərgin düşərək, qaçqına çevrildi.

Ermənilərin iki əsrə yaxın bir dövrü əhatə edən Dağlıq Qarabağ qarşı olan ərazi iddiaları 1990-cı illərin əvvəllərində müharibəyə çevrildi. Bunun nəticəsi olaraq 4400 kv.km-lik ərazisi olan Dağlıq Qarabağla yanaşı, Qarabağ ətrafı 7 rayon da işğal olundu, bir milyona yaxın soydaşımız öz vətəninə qaçqın və məcburi köçkünlər vəziyyətinə düşdü. Məhz bu dövrdə XX əsrin ən dəhşətli faciəsi olan Xocalı soyqırımı törədildi.

Qeyd etmək lazımdır ki, BMT Təhlükəsizlik Şurası Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə, ermənilər tərəfindən işğal edilmiş ərazilərin azad edilməsi, qaçqın və məcburi köçkünlərin öz doğma yurdlarına qayıtması haqqında 1993-cü ildə 4 qətnamə qəbul etmişdi. 822, 853, 874 və 884 sayılı bu qətnamələrlə Ermənistan dövləti məhəl qoymayaraq işğalçılıq siyasətini davam etdirirdi. 30 ilə yaxın münaqişənin sülh yolu ilə həll olunmasının tərəfdarı olan olan Azərbaycan tərəfi bu istiqamətdə bütün imkanlardan istifadə edirdi. Lakin 2020-ci ilin yay aylarından başlayaraq, Ermənistanın provokasiyaları daha da kəskinləşdi. Ermənistan qarşı əks-hücum əməliyyatına keçən müzəffər Azərbaycan Ordusu cənab İlham Əliyevin Ali Baş Komandanlığı altında missiyyət qələbə əldə edərək, beynəlxalq təşkilatların Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı edə bilmədikləri reallaşdırdı. Cənab Ali Baş Komandan, cəsur əsgərlərimiz və onların komandirləri nainki "Ermənistan ordusundan məğlubedilməzliyi" mifini, eləcə də "dənizdən dənizə böyük Ermənistan" xülyasını darmadağın etdi. Beləliklə də, Ali Baş Komandan İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə sentyabrın 27-dən başlayan Vətən müharibəsi 44 gündən sonra başa çataraq, Ermənistanın 30 il ərzində işğal altında saxladığı tarixi Azərbaycan torpaqlarını azad edərək, böyük zəfərə imza atdı.